

Hrvatska revija, br. 4, god. XVI (2016): 4-9.

Jelena Šesnić

Hrvatsko-američko pismo u globalnome kontekstu

U jeku poststrukturalističkog preslagivanja znanja u humanističkim znanostima i preispitivanja vlastitih temelja, aktivnosti koliko potrebnih toliko i izazovnih, a koje u zapadnim akademskim krugovima započinju od 1970-ih godina naovamo, javio se čitav niz novih modela čitanja i interpretacije književnoga teksta. Ne samo da se on više nije shvaćao samo kao književna činjenica, nego se u razumijevanje sve više upletao kontekst (osobe i statusa autora, nastanka djela, recepcije i tome slično), da bi se u konačnici u kulturalnim studijima došlo do spoznaje da je književnost tek jedna od praksi tekstualizacije i da nipošto stoga ne bi trebala biti privilegirana.

Zaobići ćemo nakratko ovu i nužnu i problematičnu spoznaju (za status same književnosti i kulture koju ona obično predstavlja), a osvrnuti se više na potencijal koje su nam nove kritičke prakse omogućile u pristupu tekstu (književnome, vizualnome, itd.) i tekstualnoj praksi, one vrste koju bih ovdje kratko prikazala, a nije neposredno vidljiva ili se opire standardnoj književnoj teoriji i kritici. Riječ je o spisateljskoj praksi koja već neko vrijeme egzistira na rubovima nacionalnog književnog kanona i njegove srednjostrujaške produkcije ili se pak smjestila između dvaju ili više etabiliranih nacionalnih književnih sustava—naime, o fenomenu hrvatsko-američkog pisma, čije značajke u novije vrijeme privlače pažnju i izvan uže filološke perspektive.

Ukoliko je ova književna i tekstualna praksa rubna ili izmaknuta iz matice, na razmeđu i u međuprostoru dvaju ili više nacionalnih korpusa, samo se po sebi razumije da bi bilo korisno i uputno pri njezinom tumačenju posegnuti za nekim kritičkim i teorijskim modelima koji će nam omogućiti da takvo stvaranje sagledamo kao zaseban, pažnje vrijedan fenomen.

Pritom nam itekako može poslužiti ona transformacija na koju sam uputila na početku teksta budući da nam noviji pristupi nude šifru za pristup ovim djelima i, mogli bismo reći, sve većemu broju djela koja nastaju u sličnim okolnostima. O kakvim se uvjetima za noviju književnu produkciju radi, pojašnjava komparatistica i amerikanistica Caren Irr u svojoj nedavnoj studiji pod naslovom *Toward the Geopolitical Novel: U.S. Fiction in the Twenty-First Century* (Prema geopolitičkome romanu: američka proza u 21. stoljeću; 2014), gdje razmatra geopolitički roman kao novi žanr američke književnosti što reflektira njenu sve jaču globalnu i globalizirajuću prisutnost i utjecaj; presudno definira jezgrene teme takvih djela i, djelomično, proizlazi iz političkoga i lingvističkoga statusa njegova autora. Pritom Irr razložno napominje kako je geopolitički roman, kao jedan vid osvjetovljenja američke književnosti (zbog jednostavnosti, „američko“ će u tekstu referirati na geopolitički entitet Sjedinjenih Američkih Država), ne tek nastavak ranijega političkoga romana, nego proizvod, odgovor i imaginativni sustvaratelj suvremenih horizonata globalizacije. Možda je takvo određenje najbliže temi ovoga izlaganja, kratkome predstavljanju radova nekoliko egzemplarnih američkih pisaca, kojima je hrvatska komponenta—bilo na razini teme i sadržaja ili onoj likova i zapleta, bilo na razini jezika i raznih lingvističkih funkcija ili pak gledano na autorsku poziciju, uvjete produkcije i kruženja teksta—nezaobilazni i određujući dio. Radi se, poimence, o sljedećim autorima: Courtney Angela Brkic, Josip Novakovich, Sara Nović i Mary Helen Stefaniak. Njihovu poetiku i djela pridružujemo, prema riječima Caren Irr, „tekstovima koji se bave međupovezanim globalnim okruženjem u novome mileniju“ (2), te time sudjeluju u stvaranju „proze ... koja aktivno traži načine izmicanja iz postojećih nacionalnih normi“ (3).

Generacijski različiti (od Novakovicha i Stefaniak, koji se u američkoj književnosti javljaju najranije od ovdje spomenutih, tijekom 1990-ih, preko Brkic, koja doživljava kreativni procvat ranih 2000-ih do najmlađe Sare Nović, koja se romanom prvjencem javila

2015. godine—možemo, dakle, govoriti o tri različite generacije pisaca); geografski disperzirani na ogromnome američkom prostoru (od istočne obale do Srednjega zapada); u različitoj mjeri prisutni ili, točnije, odsutni u prijevodima na hrvatski, što odriče i mogućnost ozbiljnije recepcije u hrvatskome književnome i kulturnome prostoru (najviše i najredovitije preveden je Novakovich, te time i zadovoljavajuće zastupljen i kao hrvatska književna činjenica; nedavno je preveden Stefaniakičin roman pod naslovom *Turčin i moja majka* [Disput, 2013]); druge dvije autorice nisu prevedene); činjenica je da ipak možemo uspostaviti neke kritičke i analitičke parametre za obuhvatnije čitanje ove zanimljive produkcije.

U ovome izlaganju neću se odlučiti za dominantno kroatističku perspektivu, koja bi ove tekstove uvjetno doživjela kao legitimne teme—prvenstveno se to odnosi na Novakovichev opus, koji kakogod se uzme predstavlja izazov disciplinarnim granicama, niti ću posegnuti za okvirnim kategorijama poput dijaspora, egzil, etnicitet, kozmopolitizam, imaginarna Hrvatska, čiju su heurističku vrijednost i doseg već vrlo kompetentno razradili Vinko Brešić, Boris Škvorc, Branka Kalogjera, Stela Banov Depope, Vinko Grubišić i drugi vrijedni istraživači. Perspektiva unutar koje bih nastojala smjestiti ova djela jest intelektualno iznašasće nekoliko obrata koji su u valovima transformirali funkciju humanističkih i društvenih disciplina smještajući ih u globalni kontekst. Za čitanje ovih djela kao geopolitičkoga pisma, potrebno je poći na izvore i modele poput postkolonijalne teorije, Bahtinove kulturne poetike (uz nezaobilazne pojmove heteroglosije i polifonije), lingvističkoga obrata u etnografiji, interdisciplinarnosti implicitne logici mišljenja svojstvenoj kulturalnim studijima, te, konačno, u teorijama globalizacije. Ukratko, ako novije geopolitičko pismo, prema Caren Irr, postavlja pitanje kako definirati suvremenu „Ameriku“, možemo reći da tekstovi također pred nas postavljaju pitanje, kako definirati „Hrvatsku“ i koje je njezino mjesto na globalnoj karti? Romani i tekstovi pred nama odgovaraju na ta

pitanja uzimajući za svoje likove „junake globalizacije“, da opet posegnem za izričajem već spomenute Irr.

Započnimo ocrtavanjem novih interpretativnih okvira za osebnju poetiku ovih djela. Jedna je od ključnih šifri pritom pojam transkulturacije, teorijske novokovanice kojom je sociologija periferije i globalnoga juga u djelu kubanskoga sociologa Fernanda Ortiza (*Contrapunteo cubano del tabaco y el azúcar* [Kubanski kontrapunkt duhana i šećera], 1940) započela ocrtavati novi vid kulturne interakcije, takav koji upisuje odnose moći (Zapad-Drugi), ali istodobno opaža i uključuje i minorne, subordinirane i poražene kulturne prakse koje sudjeluju u proizvodnji i stvaranju nove kulture, nesvedive samo na hegemonijsku, dominantnu matricu. Ključna je za diseminaciju termina bila intervencija Mary Louise Pratt, lingvistice i književne teoretičarke, koja je termin preuzela u utjecajnoj studiji (*Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation* [Imperijalni pogled: putopis i transkulturacija], 1992) o kolonijalnim, neo- i post-kolonijalnim aspektima putopisnoga diskurza kao forme koja je, usprkos internoj logici, prožeta procesima posudbe, prožimanja, isprepletanja i miješanja. Jedna je stvar zanimljiva u kontekstu udomaćenja termina, ovoga kao i pridruženih mu, poput zone dodira, autoetnografije, itd., a to su teme migracije i translacije. Nije potrebno isticati da u današnje vrijeme kada su prisilne ili dobrovoljne migracije, uzrokovane globalnim procesima (selidba s pauperiziranoga juga na bogati sjever) ili lokalnim razlozima (rat, terorizam, etničko čišćenje, prirodne katastrofe, ekološki problemi), jedna od ključnih geopolitičkih i geostrateških činjenica, ove teme daju novi smisao tekstu i čine ga društveno relevantnim.

Uz transkulturaciju i zonu dodira, slijedom njihove široke interdisciplinarne diseminacije i aplikacije, nužno je uputiti na još jedan termin, koji u ovome prikazu funkcionira na dvije razine. Jedna je razina makropoetike, a druga je razina individualnog poetičkog postupka ili strategije koju neki od navedenih autora rabe u svojim nefikcionalnim

tekstovima (primjerice, Brkic i Novakovich). Radi se o strategiji autoetnografije, koja na lokalitetu zone dodira i izložena procesima transkulturacije, kako pojašnjava Pratt, rađa i točno određenu vrstu žanra: autoetnografski tekst. Svakako da Pratt nastoji, u smislu anti-kolonijalne geste, odvojiti ovakvu prasku od neizbježnih (iako nekada i prenapuhanih) kolonizatorskih implikacija etnografije kao discipline. U transkulturanome pismu, međutim, autoetnografski diskurz može označavati naprosto identičnost iskaznog i doživljajnog subjekta, njegov tekstualni autoritet, poziciju na međi dvaju svjetova ili pak uporabu niza postupaka koji imaju pseudo- ili neo-dokumentaristički učinak. Memoari i eseji, kao žanrovi unutar kojih rade Brkic i Novakovich, dobra su ilustracija ovih tendencija.

Zbog ograničenoga formata izlaganja, ovdje ću se usredotočiti na nekoliko tematskih i poetičkih okosnica koje se nameću karakterističnima za ovaj tip pisma.

Deteritorijalizacija jezika i kulture

Ponajprije, kojim zapravo jezikom u ovim romanima, novelama, esejima i memoarima govore likovi? Odgovor je, svojim lokalnim varijantama koje postaju deteritorijalizirane, obuhvaćene mrežom engleskoga kao „lingua franca“, koja dopušta postojanje lokalnih i intimnih varijanti samo kao „minus postupaka“ u tekstu: umetanjem neke hrvatske ili koje druge riječi; zadržavanjem hrvatskih imena likova ili njihovih funkcija (Staramajka u romanu Stefaniak); prijevodima u tekstu obilježenih hrvatskih termina; upućivanjem tijekom pripovijedanja na „prebacivanje kodova“ (Staramajka govori hrvatskim, njezin unuk prevodi za nju).

Likovi u romanu *Turčin i moja majka* (*The Turk and My Mother*, engl. izd. 2004) američke spisateljice (dijelom i hrvatskih korijena budući da su njezini preci etnički Hrvati iz Mađarske) Mary Helen Stefaniak moraju funkcionirati kao kompetentni heterogloti verzirani u nekoliko kulturnih, uključujući i lingvističke, kodove. Tematiziranje jezika kao

komunikacijskoga kanala vidljivo je u višejezičnosti i miješanju kodova (u useljeničkome svratištu u romanu Stefaniak to su njemački, talijanski i razni slavenski jezici), dok pan-slavenski *patois* postaje jezik intimne komunikacije između austrougarskoga iseljenika Josefa Iljašića i Anice, kašupske djevojke u Milwaukeeju (Kašubi su iseljenici iz Poljske, drže se posebnom kulturnom grupacijom).

Vješto kombinirajući i miješajući dijegetske razine, Stefaniak nas glasovima involviranih ili distanciranih pripovjedača uvlači u priču o hrvatskoj obitelji na mađarskoj strani Drave koju će velika selidba što je zadesila južnu i istočnu europsku periferiju u desetljećima na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće zauvijek transformirati. Usto, druga povijesna kob koja fatalno određuje sudbinu obitelji Iljašić jest i Veliki rat, koji je drugoga sina kao austrougarskoga vojnika odveo na istok u Galiciju, a potom kao ratnoga zarobljenika u Rusiju i njezina azijska prostranstva, u još jednoj varijanti zone dodira u romanu. Prva multietnička zona dodira za Iljašiće i etničke Hrvate njihova kraja jest Austrougarska Monarhija koja je zbog političkoga oportunitizma, ali i promišljene kulturne politike, na svojem prostoru ostvarivala uspješno supostojanje različitih etničkih populacija i figurirala kao polietničko i multikonfesionalno carstvo. U toj zoni dodira višejezičnost je norma, a ne izuzetak, a jezici (osobito većinski ili hegemonijski, primjerice, mađarski, njemački, kasnije na fronti tijekom rata i ruski), isprepleću se kao u palimpsestu. Svi su jezici, pa tako i materinji deterritorijalizirani, kako kažu Deleuze i Guattari (1986), budući da se koriste kao znak višestrukih kulturnih kompetencija (mađarski kao službeni, administrativni, književni, sakralni; hrvatski kao njegov antipod—intimni, obiteljski, komunalni, usmeni). Oni likovi koji govore oba—primjerice, druga generacija obitelji (Staramajka, obiteljski matrijarh, govori samo hrvatskim), služe kao posrednici i prevoditelji, most između dva svijeta. Taj se obrazac zone dodira, kao prostora intenzivnih, uvjetovanih i nametnutih, a ne samo voljnih, komunikacija, potom prenosi i na druga dva semantički istaknuta prostora u romanu: Sibir

tijekom i nakon Oktobarske revolucije koji postaje domom mlađemu bratu Marku Iljašiću. Treća je zona dodira u romanu *Amerika*, točnije zona intenzivnog naseljavanja u Milwaukeeju, gdje cvjeta miješanje i interakcija svih zamislivih etničkih i lingvističkih europskih varijanti: u svratištu za useljenike; u kašupskom naselju (etnički dodatno izdiferenciranom od svojega susjedstva); u etnički miješanim susjedstvima; prostorima rada, stanovanja i komunalnih događanja (zabave, crkvena proštenja); u sferi popularne kulture.

Za Anin lik u romanu Sare Nović *Girl at War* (Djevojčica u ratu, 2015), dolazak u Ameriku, u novu obitelj, znak je i lingvističke drugosti i otuđenosti od vlastite prošlosti i traume: Ana ne samo da mora naučiti komunikacijski engleski, nego intuitivno naslućuje da engleski, jezik njezine mirnodopske, udobne i blazirane američke svakodnevice nije jezik za izricanje sjećanja, posebno ne njezinih ratnih trauma. Ana tijekom romana mora naučiti ispričati svoju priču, svjedočiti sama za sebe na engleskome—jeziku globalnog diskursa o ljudskim pravima i internacionalnih organizacija koje ga promiču. No, Anin versatilnost u epizodi svjedočenja pred povjerenstvom u Ujedinjenim narodima gdje evocira svoju ratnu prošlost u Hrvatskoj kao dijete vojnik, pokazuje ponajprije globalni i transnacionalni kontekst u koji Nović kompetentno smješta diskurz o ratu u Hrvatskoj i ratovima na Balkanu, te pokazuje Anu kao aktera koji funkcionira u novim geopolitičkim okolnostima, kao „junakinju globalizacije“ —svoju će priču ona internacionalnoj publici predstaviti na engleskome koji je sada i njezin jezik (uz hrvatski).

Brkickina bilingvalnost tematizirana je u njezinim memoarima *The Stone Fields* (Kamena polja, 2004), gdje je višejezičnost i spas i prokletstvo nakon ratnih zbivanja iz 1990-ih. Knjiga je konstruirana putem dvostrukoga zapleta: sadašnjost kao dnevnik rada Brkicke, UN-ove forenzičke antropologinje angažirane na iskapanju žrtava iz masovnih grobnica po završetku rata u Bosni i Hercegovini i prošlost kao memoari njezine obitelji, s očeve strane porijeklom iz Hercegovine. (Brkic je po obrazovanju diplomirana antropologinja.)

Potencijalno traumatični sadržaj drži na okupu okvir, naizgled, obiteljske kronike i memoara, no sadašnjost navire u tekst da bi poremetila i destabilizirala tekstualni obrazac. Sadašnjost se na pozadini drugih tragičnih i traumatičnih događanja u 2. svjetskom ratu, često na istim lokacijama koje Brkic evocira u sadašnjosti, čini kao prisilno ponavljanje, tipična frojdijanska traumatična gesta. Brkicino je znanje jezika znak pripadnosti domaćoj kulturi, koja je, kao nepristranu službenicu međunarodnih tijela, stavlja u nelagodnu, emocionalno zahtjevnu situaciju svjedoka za lokalno stanovništvo. Znanje jezika ravno je posjedovanju drugih kulturnih i identitetskih kompetencija koje Brkic izdvajaju od drugih članova međunarodnoga tima. No, karakteristično je kako je na djelu globalni tip diskurza koji kolonizira teme poput rata, traume, zločina, odgovornosti, pomirenja, i čini to opet na engleskome kao „lingua franca“ diplomacije i ljudskih prava. No, Brkic kao antropologinja na terenu, autorica autoetnografskog pisma i objekt/ subjekt obiteljskih memoara, kompetentno ovladava polifonijskom i heteroglosičnom strukturom te izmiče zadatostima konteksta.

Novakovich, koji je jedini od ovih autora u američku književnost došao iz drugoga jezika te postao uspješni ESL (English as a Second Language) pisac, evocira svoj dinamički odnos s engleskim kao „maćehinskim jezikom“, ali upravo taj jezik i prepoznaje kao svoju pravu duhovnu domovinu: „Vjerujem da sam odabrao engleski te svaki put kad na njemu pišem, svejednako osjećam slobodu što miriše na borove i sol oceana i taj mi osjećaj ... pročišćuje nosnice i osvježava me“ (*Apricots from Chernobyl*, 67; moj prijevod).

Povijest i pamćenje u globalnome kontekstu

Pogledajmo ukratko kako se hrvatsko-američki pisci nose s ovim tematskim sklopom. Procene pamćenja koje problematiziraju svi navedeni autori potrebno je sagledati unutar novije paradigme o globalnome zaokretu u studijima pamćenja, koje u zadnje vrijeme zagovara osobito Aleida Assmann kada kaže: „Danas se pamćenje i globalno trebaju

proučavati zajedno, budući da je postalo nemoguće razumjeti putanju memorije izvan globalnoga referentnog okvira“ („Transnational Memories“, 547). Započnimo s Mary Helen Stefaniak, koja je etabilirano ime na suvremenoj američkoj književnoj sceni, a da pritom književnu prepoznatljivost nije stekla prvenstveno igrajući na tzv. etničku kartu, tako da je, primjerice, ni Irr ne sagledava u tome kontekstu. U modelu koji je uspostavila Irr, Stefaniakično se djelo nalazi na sjecištu pozicije „jake globalistice“ (u idealnom svijetu) te „jake lokalistice“ (u aktualnome svijetu), naravno, obzirom na elemente njezina teksta. U smislu političke poruke koju Stefaniak odašilje, prema Irr, ona je, slijedom svojih likova i raspleta, individualist i liberal.

Roman Mary Helen Stefaniak organiziran je po principu polifonije budući da nekolicina pripovjedača nastava različite dijegetske (i temporalne) razine, utječući u maticu obiteljske povijesti u turbulentnom 20. stoljeću. Da podsjetim, priča započinje pred Prvi svjetski rat u mađarskoj Podravini, u okolici Barča, nastanjenoj hrvatskom manjinom u vrtlogu iseljavanja u Ameriku koji zahvaća starijega sina obitelji Iljašić, Josefa. Budući da je stariji sin otišao u Ameriku, mlađi sin, Marko, regrutiran je u monarhijsku vojsku i poslan na istočno bojište u Galiciju, gdje uskoro završava kao ruski zarobljenik u Sibiru, uoči boljševičke revolucije. Zaljubljuje se u lokalnu bolničarku, Ruskinju Nadju, s obitelji preživljava revoluciju, vraća se u svoje selu u Mađarskoj i pogiba u lokalnoj prometnoj nesreći. Ono što spaja dvije pripovjedne linije, koje se prožimaju obasežući cijeli globus, jest upečatljiva figura Staramajke, pripadne prvome naraštaju, vješte pripovjedačice, čuvarice obiteljske prošlosti i riznice obiteljskih tajni koje sljedeće generacije obitelji moraju razotkriti. Tema je romana zapravo prijenos obiteljskog pamćenja, njegov dinamički suodnos s (globalnom) poviješću i oblici komunikacije istoga unutar obitelji, koji se, prikladno i sukladno teorijskim uvidima, zbivaju unutar triju generacija (*Assmann Shadows of Trauma*,

22, 38), a nama je posreduje pripovjedačica „Mary Helen“ (ekstradijegetski prijenosnik), četvrta generacija hrvatsko-američke obitelji.

Što se tiče Brkic i Nović, obje spisateljice u svojim nedavnim romanima uspostavljaju globalni okvir pamćenja za neke od traumatičnih povijesnih zbivanja 20. stoljeća. Ističu se dvije tematske jezgre: prva se odnosi na raniju fazu Brkickina stvaralaštva i tiče se Domovinskog rata, potom rata u Bosni i Hercegovini, koje stavlja u transnacionalni kontekst. Nović joj se pridružuje u transnacionalnom mapiranju Domovinskoga rata, budući da radnju stavlja u međunarodni okvir, ocrtava proces globalizacije ili „NGO-izacije“ pamćenja i medijaciju jednoga lokalnoga zbivanja (rata u Hrvatskoj) u sklopu različitih „mnemoničkih zajednica“ u Hrvatskoj i u SAD-u. O tome ću kasnije reći nešto više.

Zasad bih pobliže uputila na tematsku jezgru Brkickina najnovijeg romana *The First Rule of Swimming* (Prvo pravilo plivanja, 2013), gdje problematizira pamćenje komunističkog totalitarizma, tj. onog što se u politici pamćenja Europske Unije uvriježilo kao pojam „Gulaga“. U nedavnoj izjavi, Brkicka naglašava kako se u romanu radi o tri naraštaja hrvatske obitelji (struktura koju smo i ranije mogli registrirati) kroz koje se kristalizira „velika“ povijest. Brkicka hrvatski dio radnje uglavnom smješta na fiktionalni otok Rosmarinu, koji je međutim po nekim naznakama kombinacija nekoliko stvarnih otoka (primjerice, Lastova i Visa), a vremenske su okosnice radnje Drugi svjetski rat, komunizam i post-komunističko razdoblje. Različite generacije obitelji Marić zaposjedaju i pripovjedno evociraju ove zasebne vremenske razine stvarajući polifonijsku sliku povijesti 20. stoljeća, ali istovremeno uvodeći i prezentističku, globaliziranu perspektivu. Na trećoj vremenskoj ravni u sadašnjosti gdje su nositeljice radnje sestre Magdalena i Jadranka Marić, zbivanja se glatko i bez zapreka „translatiraju“ od Hrvatske do SAD-a i „migriraju“ naprijed i natrag u tom prostoru.

Za projekt pamćenja i svjedočenja, međutim, zanimljivije se usredotočiti na drugu generaciju obitelji, emigranta Marina Marića i njegovu buntovnu sestru Anu, koja nastoji pobjeći s otoka Rosmarine. Na toj tematskoj okosnici Brkic se imaginativno uključuje, prema Assmann, u tekuće „europske ratove pamćenja“ budući da je „europsko pamćenje još uvijek podijeljeno traumatskim nasljeđem dvaju ključnih zbivanja 20. stoljeća: Holokaustom i Gulagom“ („Transnational Memories“, 552). Druga generacija obitelji rascijepljena je tim sukobom dok se u tekstu traže kreativni načini razrješenja povijesnoga razdora. Brkica isprepletenom naracijom i pojedinačnim pričama, uvlačeći likove u kompleksne moralne situacije pojačanje osjećajem obiteljske lojalnosti, izdaje i tajni, bavi se upravo pitanjem traumatičnog suviška europskoga pamćenja koje svoje zaključenje i smirenje može doživjeti u Americi, kako se pokazuje u romanu. Ako je otok Rosmarina u romanu za generacije obitelji Marić pupak svijeta, snažan mu je kontrast dan epizodama koje se zbivaju na jednome drugome otoku, jugoslavenskoj metonimiji Gulaga, Golome otoku gdje je Marin zatočen nekoliko godina kao lažno optuženi politički subverzivac.

Nakon bijega brodicom do Italije pa u SAD, Marin pokušava potisnuti i zaboraviti iskustvo Gologa otoka i društvene stigme koju je kao preživjeli logoraš nosio, no potiskivanje zapravo izaziva simptome traume. Zaokruženje se može početi događati tek u trećoj generaciji, nakon što Jadranka, koja svojim porijeklom združuje obje strane povijesti, i one na „pravoj“ i one na „pogrešnoj“ strani (analepsama doznajemo da joj je otac UDBA-in oficir koji je proganjao njezina ujaka Marina), može započeti proces konstruktivnog pamćenja, da bi se spoznalo, oprostilo i, u konačnici, zaboravilo. Jadrankina emigracija u Ameriku, bijeg od svojega porijekla, i susret s ujakom Marinom (koji joj se nadaje kao stranac), izaziva mnemonički šok i navodi Marina da se suoči s duhovima prošlosti koje je u Americi nastojao zakopati. Iz ovoga nužno kratkoga prikaza radnje, očito je da Brkica pretpostavlja obiteljski

zaplet političkim i ideološkim strukturama. Transformativni potencijal pamćenja zbiva se u kontekstu transnacionalne hrvatsko-američke obitelji tijekom triju generacija.

Pogledajmo kako mlada spisateljica Sara Nović svojim tekstom nastava prostor zone kontakta u već spomenutom romanu *Girl at War*. Ana Jurić je 10-godišnja djevojčica u ljeto 1991., kada u Zagrebu i po Hrvatskoj počinju zračne uzbune, odlasci u improvizirana skloništa, djelovanje pete kolone i eskalacija nasilja u cijeloj zemlji—ukratko, rat. Iz očuđujuće dječje perspektive Ana secira zbivanja i reakcije odraslih u neočekivanim situacijama. Prilikom putovanja iz Sarajeva za Zagreb, njihov je obiteljski automobil zaustavljen na barikadama, a njezini roditelji likvidirani zajedno s drugim civilima i bačeni u jamu. Ana preživljava u jami, uspijeva se dokopati sela na okupiranome području i pridružuje se gerilskome otporu lokalnim paravojnim jedinicama. Selo preživljava na UN-ovoj humanitarnoj pomoći koju paravojska koristi za šverc. U napadu JNA, međutim, gerilska je grupa, kojoj je Ana član, razbijena, a ona dospjeva u Zagreb. Nakon nekoliko mjeseci, Anini kumovi nabavljaju falsificirane dokumente, a Sharon, UN-ova časnica, organizira Anin prijevoz u SAD, gdje je posvaja američka obitelj, koja je na početku rata prihvatila i njezinu mlađu sestru, tada teško bolesnu Rahelu, kojoj je odlazak u Ameriku spasio život. Ana, naizgled, postaje Amerikankom, a nastavak njezine priče pratimo nakon nekoliko godina, početkom njezina studija u New Yorku kada se događa druga tragedija—teroristički napad na grad u rujnu 2001. Napad aktivira Anina sjećanja i navodi je da se vrati na početak u Hrvatsku da zaokruži nedovršenu ratnu priču. Zanimljiv je način na koji Nović spaja dva događaja u zajedničku i isprepletenu strukturu traume, iz pozicije glavnoga lika.

Trauma je zadana struktura razmatranja Domovinskoga rata, ne samo zato što bi rat sam po sebi bio traumatičan, nego zato što zaplet slijedi logiku odgode i zakašnjele reakcije, prema klasičnom freudijanskom modelu. Tom logikom, da se nije dogodio 11. rujna, Anina bi ratna priča ostala duboko potisnuta, neispričana u stranome i ravnodušnome američkom

kontekstu. Novićkin tekst svakako figurira unutar rastućega korpusa „književnosti svjedočenja“ dok njezina protagonistica projicira figuru svjedoka koji od pasivne žrtve, zahvaljujući naraciji, razbija šutnju i, kao primarni svjedok, zadobija prepoznavanje i „kompenzaciju“ u javnoj sferi. Zanimljivo je da je „mnemonička zajednica“ koja prepoznaje Anin status žrtve sada transnacionalna i globalna, a da se njezino svjedočanstvo ostvaruje u prijenosu između dvaju svjetova i u prijevodu između dvaju jezika.

Autoetnografsko pismo

Kako naglašava primjerice James Clifford, procvat dokumentarizma u novije vrijeme ne svjedoči samo nastanku kulture pamćenja, nego jednako tako i krizi pamćenja. Memoari, isprepleteni s „književnošću svjedočenja“, nude nam Brkic u dvostrukoj funkciji, autorice obiteljskih memoara (nekoliko generacija obitelji u Jugoslaviji prije i tijekom 2. svjetskog rata, emigracija u Sjedinjene Države, djelomični povratak nakon ratova jugoslavenske sukcesije 1990-ih) i „sekundarnoga svjedoka“ o zločinima koji izlaze na svjetlo dana u forenzičkom istraživanju masovnih grobnica u Bosni i Hercegovini tijekom 1995. godine. Brkic je u prethodnoj zbirci novela, *Stillness* (Tišina, 2003), evocirala i svjedočila o ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te time stala uz bok Novakovichu što se tiče narativnog programa transnacionalnoga prikaza „ratova na Balkanu“, koju kako vidimo uspješno nastavlja Nović.

Od navedenih pisaca, najintimističkija je poetika Josipa Novakovicha. Njegov je opus svakako u ovome kontekstu najobimniji (ne računajući Stefaniakičine romane druge tematike), te nam omogućuje i neke općenitije napomene. Zanimljivo je da, uz Stefaniak, i Novakovich posredno nalazi mjesto u modelima geopolitičkog pisma koje razrađuje Caren Irr, gdje je afirmirana autorova „ironijska crta“ kao protuteža traumatičnom i historijski pregnantnome sadržaju njegovih tekstova (45). Svakako treba napomenuti da je Novakovich,

upravo kao i njegove ovdje navedene suvremenice, spisateljski zanat iskovao u uvjetima visoko kompetitivnog literarnog polja američke književnosti. Iako mu je kasnija karijera svakako izrazito obilježena specifičnim američkim iznašašćem--program kreativnog pisanja (MFA), složila bih se s Irr da je njegov ulazak u američku književnost obilježen kultiviranjem „indie“ statusa (Irr 8-9). Po tome, kao i po svojem „migrantskom“ statusu, Novakovich je gotovo tipski autor suvremene američke geopolitičke književnosti (Irr 9); pravilo, a ne više iznimka.

Novakovicheva je poetika naglašeno postmodernistička po tome što svjesno i kontinuirano krši žanrovske granice trajno ispreplećući fiktionalni i stvarnosti diskurs, tako da su njegovi autobiografski, memoarski i esejistički tekstovi trajna inspiracija njegovim fiktionalnim tvorbama, namjerno izazivajući čitateljsku znatiželju. Kako je postmoderna već ranije naznačila smrt velikih naracija, bilo da se radi o historiji, subjektu ili naciji (ne ulazeći u razložnost takvih opservacija), Novakovich je od samoga početka fragmentarno, parcijalno i izrazito subjektivistički, impresionistički krenuo u bilježenje svoje imigrantske, egzilne i rekurzivno migrantske zbilje, razapete najprije između Jugoslavije i SAD-a (kamo je, spletom okolnosti, emigrirao 1976. godine), a potom između Hrvatske i njegove druge domovine, a danas i treće domovine, Kanade. Doista, za Novakovicha je „potraga za domovinom“ (kako sugerira naslov njegove najnovije memoarsko-esejističke zbirke *Shopping for a Better Country* (2012), dostupne u prijevodu [*U potrazi za domovinom*, Sandorf, 2015]) i stanje duha i nepresušni izvor nadahnuća, te *leitmotif* fiktionalnih i nefiktionalnih djela. Istodobno, upravo se personalizirana i iskošena perspektiva nadaje kao vjerodostojna alternativa diskurzivnim praksama historiografije, autobiografije ili etnografije (dodajmo da je i to dakako jedna postmodernistička gesta budući da se upravo ovi žanrovi parodijski ili ironijski prekodiraju i inventivno osvježavaju), no Novakovich je prvenstveno majstor kraćih formi: eseja, novele, crtice i novinske reportaže.

Vezano za ambivalentnu funkciju dokumentarizma u današnje vrijeme, znakovito je kako se memoarist hvata ukoštac s dramatičnim zbivanjima kraja 20. i ranog 21. stoljeća upravo kroz prizmu personaliziranog pisma, ne oslanjajući se na kompromitiranu historiografiju i indicirajući ograničenja i rupe u pamćenju. Analogijom se to propitivanje prenosi s osobne na kolektivnu razinu: u trenucima krize, koja je heuristička i etička vrijednost pamćenja, kao da se neprestance pita Novakovich dok nastoji obuhvatiti povijesna zbivanja poput pada komunizma, nastanka post-hladnoratovskog svijeta, ratova u bivšoj Jugoslaviji, terorističkih napada u SAD-u i njihovih posljedica.

Budući da ovi hrvatsko-američki autori svoje priče diseminiraju na engleskome te svoje zaplete modeliraju na načine prepoznatljive i popularizirane u novijim teorijskim interdisciplinarnim proučavanjima, može se reći kako se recentno hrvatsko-američko pismo, zahvaljujući svojoj dijasporijskoj i „putujućoj“ dispoziciji, skladno uklapa s globalnim književnim i kulturnim tendencijama. Njegova potencijalna ili već postojeća recepcija i diseminacija u hrvatskome kulturnome kontekstu omogućila bi nastanak jedne doista transnacionalne sfere kulturne proizvodnje, kruženja i utjecaja.

Bibliografija

Assmann, Aleida. „Transnational Memories.“ *European Review* 22.4 (2014): 546-56.

--- . *Shadows of Trauma: Memory and Politics of Postwar Identity*. 2006. Trans. Sarah Clift. New York: Fordham UP, 2016.

Brkic, Courtney Angela. *Stillness and Other Stories*. New York: Picador, 2003.

--- . *The Stone Fields: Love and Death in the Balkans*. New York: Picador, 2004.

--- . *The First Rule of Swimming*. New York: Back Bay Books, 2013.

Clifford, James. *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, Mass., London: Harvard UP, 1994.

Deleuze, Gilles and Felix Guattari. *Kafka: Toward a Minor Literature*. Minneapolis: U of Minnesota P, 1986.

Irr, Caren. *Toward the Geopolitical Novel: U.S. Fiction in the Twenty-First Century*. New York: Columbia UP, 2014.

Novakovich, Josip. *Apricots from Chernobyl*. Saint Paul: Graywolf P, 1995.

--- . *Shopping for a Better Country*. Westland, MI: Dzanc Books, 2012. [*U potrazi za domovinom*. Prev. Saša Drach. Zagreb: Sandorf, 2015.]

Nović, Sara. *Girl at War*. New York: Random House, 2015.

Ortiz, Fernando. *Cuban Counterpoint: Tobacco and Sugar*. 1940. Intro. by Bronislaw Malinowski. Trans. Harriet de Onís. Durham, London: Duke UP, 1995.

Pratt, Mary Louise. *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. 2nd rev. ed. New York, London: Routledge, 2007.

Stefaniak, Mary Helen. *The Turk and My Mother*. New York, London: W.W. Norton, 2004. [*Turčin i moja majka*. Prev. Damjan Lalović. Zagreb: HFD, Disput, 2013.]